

MÉLYÁLLAM FELSŐFOKON, AVAGY BÉKAFŐZÉS ALULNÉZETBŐL

*Az SZFE drámai tanévének története
Proics Lilla beszélgetése*

Proics Lilla: – Fussuk át, milyen volt a Színház- és Filmművészeti Egyetem működésének szerkezete!

Németh Gábor: – Nálunk nem tanszékek vannak, hanem intézetek. A Színházi, a Film- és Média Intézet, az Elméleti és Művészetközvetítő Intézet és a negyedik intézetnek számító Doktori Iskola. A legfőbb döntéshozó a szenátus, ebben a felső vezetők a pozíciójuk révén vettek részt, a választottak az egyes intézeteket képviselték, és benne voltak a hallgatói önkormányzat delegáltjai. Az egyetem élén a rektor és a kancellár áll. A döntéseket a rektorral és a két rektorhelyettesel kibővített Intézetvezetői Tanács készíti elő. Meghatározó szervezeti egység az Oktatásszervezési Osztály, és vannak bizottságok, például a Tanulmányi, Fegyelmi és Szociális Bizottság, amelynek egy ideig az elnöke voltam.

– Személyes szinten hogyan nézett ki ez a struktúra?

– Az egyetemi oktatás az SZFE hagyományai szerint a mester–tanítvány viszonyra épült. Ez a mesterstátusz szerintem a XXI. századra valamelyest relativizálódott. A tanár–diák viszony azonban így is nagyon személyes egy átlagos egyetemhez képest – nemcsak a stúdiomok természeté miatt, hanem azért is, mert ez talán a legkisebb egyetem az országban, és a munka nem ért véget a tanórákkal. Természetes, hogy akár öt-hat éve végzett hallgatók keresnek meg az aktuális munkájuk kapcsán, tanácsot kérve. Túl a formális lehetőségeken, ebben a személyes viszonyrendszerben remélhetőleg volt annyi tartalék, hogy ha valakinek komoly problémája volt, talált valakit, akivel meg tudta azt osztani.

– És melyek voltak azok a formális lehetőségek, ahol a diákok panasszal élhettek bármi őket ért hátránnyal szemben?

– Például az említett TFSZB-hez is fordulhattak, ahol elsősorban tanulmányi és szociális ügyekkel foglalkoztunk. Ez volt az egyik olyan testület, amelyhez a hallgatók jogsegélyért tudtak folyamodni. A HÖK pedig képes volt további módokon is az érdekközvetítésre. A Marton-ügy kibukkanása után etikai kódexet írtunk, anonim bejelentési csatornákat alakítottunk ki, e-mailben és telefonon, és az SZFE főállásban alkalmazott egy pszichológust, akihez bármilyen problémával fordulhattak a hallgatók. Nem tudom megállni, hogy ne hozzam szóba, az új vezetés első dolga volt, hogy ezt a pszichológust elküldje, amit logikailag nem értek. Bármit is gondolnak az úgynevezett modellváltásról és az egyetemfoglalásról, egy művészeti felsőoktatási intézményben, ahol végsőkéig terhel, eleve hiperérzékeny emberek dolgoznak együtt, gyakran konfliktusos helyzetekben, pszichológus alkalmazása természetes volna.

– Az Egyetem tehát egy autonóm, jól felépített rendszerként működött. Hogyan kerülhettek oda tanárok? És hogyan kapcsolódott mindehhez a Doktori Iskola?

– Tanárként elsősorban a szakmából jövő információk és az ott kialakult kapcsolatrendszer alapján kerültek ide emberek. Az induló osztályokat irányító osztályfőnökök belsős, főállású oktatók lehettek. Ha azon a szakon éppen nem volt szabad ember, akkor főállásúvá válhatott egy korábbi óraadó. Én is így kerültem oda – előtte külsős oktató

voltam hét-nyolc éven át. Schulze Éva hívott, akivel még 1998-ban, a *Presszó* című filmen dolgozva barátkoztunk össze, illetve dolgoztam a Magyar Rádióban Báron Györggyel is, 1994 óta, aki már akkor tanított az SZFE-n.

Nem hallgathatom el, hogy a művészképzésben az új tanárok esetében szempontként nem tudott elsődleges lenni az előzetesen egyébként is nehezen mérhető pedagógiai képesség, inkább a szakmai szempontok domináltak a kiválasztáskor. M. Tóth Géza rektor többször is problémaként fogalmazta meg, hogy azok a nagyszerű emberek, akikkel körül van véve, kevésbé járatosak a modern pedagógiában és oktatásméletben. Az iskolára inkább a praktikus tudás „angolszász” tisztelete jellemző, learning by doing: a diákok ideálisan a gyakorlatban, műalkotásokat létrehozva sajátítják el a készségeket, képességeket, ezt a folyamatot készíti elő, segíti, kíséri a teoretikus reflexió, attól függően, éppen milyen diszciplináról van szó. Az SZFE életét véleményem szerint mindig is megnehezítette, hogy egyszerre kellett megfelelni tudományegyetemi és akadémiai igénynek, amiből az is következett, hogy a hallgatók irdatlanul túl voltak terhelve. Egy átlagos BA-képzés Magyarországon hozzávetőleg 1800 „leadott” órát jelent. Az SZFE-n egy osztály sem maradt 3000 alatt, sőt, voltak, akik 3800 órát teljesítettek.

Ami a Doktori Iskolát illeti, az SZFE egyetemként a bolognai rendszer részévé vált, amiből például az is következett, hogy a főállású oktatóknak, ha nem akartak megmaradni az egyébként hátrányos művésztanári pozícióban – a művésztanároknak volt a legnagyobb az óraterhelésük, és legkevesebb a fizetésük –, nyolc év alatt le kellett doktorálniuk. Nálunk elsősorban olyan emberek tanítottak, akiknek sikeres művészként, a doktori cím megszerzése nem volt elsődleges ambíciójuk, úgyhogy ez a folyamat, finoman szólva, soha nem volt problémamentes. A Doktori Iskola igazi funkciója egyébként szerintem az utánpótlásképzés, azt az esélyt adja, hogy az erre alkalmas, tehetséges hallgatóink később tanárainkká válhassanak.

– *Értem a dolog életszerűségét, hogy a tanárok szakmai szimpátia alapon kaptak meghívást, de ha a szakma töletek távol eső részének fülével hallom ezt, akikre ad absurdum nem is láttatok rá, nem tudom, mennyire volt ez jó.*

– Ez teljesen jogos felvetés. Minden ilyen típusú kiválasztási rendszer magában hordja a belterjesség veszélyét. A válogatás óhatatlanul elfogult, Kukorelly Endre szép szavával „ízlés és kedély” rokonságán alapszik. Ugyanakkor nehéz egy megalapozott személyes kapcsolat ellen érvelni, hiszen egy ilyen érzékeny területen képtelenség úgy dolgozni, hogy a közös munka ne kölcsönös bizalmon alapuljon. Minthogy az egyetemi szférában az oktatók munkájának anyagi ellentételezése az esetek többségében legfeljebb szimbolikusnak mondható, tolongás sem volt igazából. El lehet persze híresztelni, ki mindenki nem volt „ideengedve”, de ezek az esetek túlnyomó részt csúsztatások, legendák.

– *Hogy alakult az egyetem szakmai programja? Mi volt az erőssége és mi a buktatója?*

– Az úgynevezett 6×6-os filmes képzés elméleti bevezetője az volt, hogy az Európai Unió Erasmushoz hasonló Leonardo programjában az egyetemi oktatók pár napos tanulmányútra mentek. Mi filmesek, filmes oktatók jártunk Lisszabonban, a dán filmiskolában és a London Film Schoolban – tehát meghatározó európai képzési helyeken. Egybehangzón alakult ki az a véleményünk, hogy a stábszerű működés során minél több gyakorlati feladatot kapva ne csak a szakmájuk alapjait tanulják meg a diákok, hanem azt a fontos képességet is, hogy bárkivel együtt tudjanak működni.

Ugyanakkor problematikusnak tartottam, hogy az oktatásban is megjelent a filmkészítés hierarchiája – szerintem indokolatlan, hogy egy felsőoktatási intézmény az oktatás hierarchiájában is a rendezőket preferálja, nálunk minden – egyébként az oktatásban egyenrangú és jogú szakokból álló – évfolyam vezetője rendező-tanár volt.

Azt is égető problémának éreztem, hogy a színészosztályok véletlenszerűen kapnak filmes képzést. Márpedig meg kell tanulni, hogy azok a gesztusok, amelyek a szín-

házban a stilizáció foka, a színpadi tér tulajdonságai miatt természetesen, adott esetben igen üdvösek, a filmvászonon csak nagyon speciális kontextusban élnek meg. És akkor még hosszan beszélhetnénk a kamerához való viszonyról, a térérzékelésről és a többről. Az ilyen típusú oktatásban nagyon kell hely a hibának, kell, hogy viszontlásd magad a vásznon.

– *Hogy kicsit rálássunk az SZFE külvilág felé irányuló attitűdjére is, mondd, hogyan politizált az egyetem?*

– A politika szóról elsöre az elmúlt másfél év történései jutnak eszembe. Viszonylag közelről, rektori tanácsadóként és a szenátus tagjaként figyelhettem, hogy az egyetem érdekeinek egyre erőteljesebb reprezentációja meglepte a fenntartó minisztériumot képviselőket. Mintha azt feltételezték volna, az úgynevezett modellváltás simán átmegegy, mint kés a vajon. Egyre jobban kiéleződő konfliktusokat kellett menedzselni, amibe érdekes módon egyre jobban beleállt mindenki. Ahelyett, hogy konszolidálódott volna a helyzet, durvult a konfliktus.

A magyar felsőoktatás-irányításnak az elmúlt húsz évben „a béka lassú megfőzése” volt a stratégiája, úgyhogy önkritikusnak kell lennünk: sokkal korábban kellett volna ordítanunk. Először akkor, amikor elkezdték relativizálni a szenátusok döntéseit arról, hogy ki lesz a rektor egy egyetemen. Eleinte csak minisztériumi jóváhagyás kellett, de ezzel már veszített az autoritásából az egyetemi működés. Bár hosszú ideig nem tűnt veszélyesnek, hogy a minisztériummal egyeztetett kiírás peremfeltételeinek megfelelő jelöltet választ a szenátus, akit így nem kérdőjelezett meg se a minisztérium, se a köztársasági elnök. Bár tudtommal már a kétezres években akadt egy-két példa arra, hogy mégsem a szenátus jelöltje lett a befutó. Aztán bejött a konzorciumi rendszer, ami valamiféle homályos jóváhagyó testületet szervezett az egyetem mellé, majd a kancellári rendszer. Na, ekkor kellett volna az egész egyetemi világnak üvölnie, hiszen közvetlenül az államhatalmat reprezentáló figura ezáltal már döntéshozóként lépett az egyetemi struktúrába, nem is akármilyen fölhatalmazással. Mostanra pedig elértünk odáig, hogy ezt a mélyállami struktúrát, úgynevezett modellváltásként építik be a rendszerbe, rendkívül álszent módon a függetlenséget hangsúlyozva, miközben éppen a Fideszhez való kötődést a végsőig elmélyítő, bábként működtethető klienseket ültetnek be a kuratóriumi székekbe, örökre szóló felhatalmazással.

A kérdéset továbbá úgy is értem, mely intézményekkel alakult ki rendszerszerű kapcsolatunk. Hallgatóink gyakran közreműködtek más művészeti egyetemeken, iskolák hallgatóinak vizsgamunkáiban. A Zeneakadémiával közös képzési formát dolgozott ki a fájdalomosan korán elveszített, csodálatos Tallér Zsófia. A legérdekesebb új fejlemények pedig a nemzetközi képzések voltak. Elsőként a DocNomads, a világon egyedülálló dokumentumfilm képzés. A négy féléves MA-ra a világ összes tájáról jelentkeztek. Egy osztály általában tíz-tizenöt országból érkező hallgatókból állt össze, az első három félévet a három fővárosban – Lisszabonban, Brüsszelben, Budapesten – végezték, aztán eldönthették, hogy negyedikben hova akarnak visszamenni a vizsgafilmjük megcsinálni. Erre a mintára elindult a Viewfinder elnevezésű operatorképzés, és ha a modellváltás el nem gázolja, idén a PuppeTry fedőnevet viselő bábszínész és rendezőképzés követte volna. Ennyit a modellváltás mellett felhozott legfőbb évről, hogy növelni kell az SZFE nemzetközi elismertségét.

– *Ahogy elmondtad, idővel szinte minden egyetemen megtörtént, hogy a vezető pozíciókba a hatalomhoz lojális alakok kerültek. Patthelyzet.*

– A leglátványosabb kudarcot valóban a Magyar Rektori Konferenciával vallottuk, hiába próbáltunk általuk érdekvédelemhez jutni. De ugyanez történt a Magyar Akkreditációs Bizottsággal is. A magyar felsőoktatás csúcsszervei nem az egyetemi világ érdekeit képviselik, amiről sokan máig sem akarnak tudomást venni. A Rektori Konferencia képes volt fölvenni a semleges harmadik elegáns pozícióját, azt tettetvén, hogy dolga békítő bíróként

konszolidálni a helyzetet, puhítani a konfliktust a lázadó egyetem művészkéi és a jó szándékú, atyai hatalom között. Miközben neki kellett volna először ordítania, amikor az úgynevezett modellváltás pazar ötlete napvilágot látott. Most egyre-másra jelennek meg hatalmas fölfedezésekként, amikről mi másfél éve beszélünk folyamatosan, hogy mi zajlik a magyar felsőoktatásban. Vicces, hogy az átlagnál föltehetően intelligensebb emberek igyekeznek elhitetni magukkal, hogy az általuk vezetett egyetem kivétel, ők majd megkötik a maguk nagyszerű kompromisszumaikat. A mélyállami struktúra kiépítése most már tényleg pillanatok alatt zajlik le minden egyetemen – nyilvánvaló, orbitális hazugságok áttetsző leple alatt, amihez az egyetemi vezetők aktívan asszisztálnak. Az Oktatói Hálózat az egyetlen országos szakmai fórum, amely intézményes formát ad az erről szóló érdemi diskurzusnak. Miközben a magyar igazságszolgáltatás meglepő módon eddig az összes végigvitt ügyben nekünk adott igazat. Legutóbb a Fővárosi Törvényszék megalapozottan találta azt a kérésünket is, hogy nyilvánítsák alkotmány sértőnek az egész modellváltást, és főlászlította az Alkotmánybíróságot, hogy hozzon állásfoglalást ezzel kapcsolatban. Május 23-án jár le az a 60 nap, amin belül ezt meg kell hozniuk. Az előzetes hírek szerint ezt a kötelességüket nem teljesítik. Ez a folyamat rettenetesen fontos, és akár az Európai Bíróságig el kell menni vele. Pontosan tisztázni kell, melyek a jogi alapjai annak, hogy ezt a folyamatot vissza lehessen csinálni, hogy egy esetleges kormányváltáskor ne a visszaállamosítás legyen az egyetlen rehabilitációs eszköz. Ugyanis a jogszerűtlenség megállapítása esetén egyszerűen az eredeti állapotot kellene helyreállítani – és jogfilozófiai és politikai értelemben óriási a különbség.

– *Kívülről nézve az elmúlt tanévet, elkülönülve láttam a diákokat, a tanárokat és a munkavállalókat.*

– Tavaly februárban úgy tűnt, hogy az alapítványi átalakítás tulajdonképpen a „legyen egy nagy művészeti egyetem” elaborált ötletének az újraélesztése abban a puhább verzióban, hogy legyen egyetlen közalapítvány, amely alá odasorolják az önállóságukat megőrző (?) egyetemeket, mondván, hogy ez adminisztratív okokból hatékonyabb és költségtakarékosabb lesz. Az érintett egyetemeken azonban akkora volt az ellenállás, hogy a kezdeményező minisztérium elengedte ezt, és előállt az egyetemekre szabott alapítványok gondolatával. De az egyetemek felső vezetőinek időnként részt kellett venniük egyeztető tárgyalásokon. Az SZFE belső kommunikációja már az első pillanattól kezdve teljesen nyílt volt – ami szerintem nagyon fontos, hogy értsük, mi miért történt. Fantasztikusak az SZFE hallgatói, de szerencsére nagyon korán informálva is voltak, ami a többi egyetemről nem mondható el – az utolsó pillanatig elhallgatták azt, mivel jár majd valójában a „struktúraváltás”. Az SZFE-n működő HÖK ugyancsak fontos szerepet játszott a felvilágosításban, ami talán meglepő lehet, hiszen Magyarországon általános gyakorlattá vált, hogy szolgálai módon beépülnek az egyetemi vezetésbe – sajtóértesülések szerint az is előfordult, hogy negyvenhez közelítő férfiak életvitelszerűen HÖK-vezetők maradtak. Ehhez képest a mi HÖK-ünk most is karakánul viselkedik. A napokban például főlhívást tettek közzé, hogy akit az egyetemfoglalással kapcsolatos, forszírozott véleménye miatt bármilyen diszkrimináció ért a mostani felvételik során, az keresse meg a szervezetest. Beleállnak az autonómia maradékának védelmébe. A magyar egyetemi világhoz képest szokatlan módon rendszeresen és részletesen kaptak tájékoztatást a diákok a tervezett „modellváltásról”, ami egyébként teljesen naiv állapotban érte őket. A legelső, az egyetemi vezetés által meghirdetett fórumon tájékoztatni akartuk az egyetemi polgárságot arról, hogy mi készül. A beszélgetést az Uránia fölötti egyik nagyobb teremben hirdették meg tanároknak és hallgatóknak. Én figyelmetlen voltam a helyszínnel kapcsolatban, ezért a Vas utcába mentem. A Vas utcában tömegek voltak. Boldogan néztem körbe, milyen sokan érdeklődnek. Amikor azonban Upor László és még néhányan elhagyták az épületet, gyanút fogtam, érdeklődni kezdem. Kiderült, hogy a tömeg egyáltalán nem ezért van a Vas utcában, hanem egy ódry

bemutatóra jöttek. A fórumra ekkor még körülbelül tízen voltak kíváncsiak. A gyanútlan-
ság fokát szeretném érzékeltetni, hogy a kezdetekben ez az egész alig érdekelt valakit.
Majd minél több információt kaptak, annál reflektáltabbá váltak, és annál többen involvá-
lódtak. A tanév eleji utcai demonstrációra vált igazán explicitté az, mi is van. Éjszaka elfog-
lalták az egyetemet. Ezek után egy ideig zárt fórumokat tartottak, amelyen tanárok nem
vettek részt. A nem oktató munkavállalók, akik az egyetemi autonómia kérdésében nem
voltak közvetlenül érintettek, érzékelhetően nehezebben azonosultak az erőteljes szem-
benállással. Aztán volt egy pillanat, amikor ez a fórum kinyílt, és mindenkit behívott.
Működtek persze egyéb egyeztetések is: intézetvezetői, intézeti, eseti munkacsoportok mi-
att szerveződött spontán fórumok. A diákok természetesen jóval radikálisabbak voltak, az
oktatók megpróbálták az utolsó pillanatig fönttartani a hatalommal való kommunikáció-
nak legalább valami minimális lehetőségét.

– *Érteni véltem a szándékot, de azt gondoltam, ezzel a diákok törekvéseit gyengítitek.*

– Nyilván voltak felfogásbeli különbségek. Érdekkülönbség nem volt. Egy bázisde-
mokratikus működésben mindig is lesz ennyi eltérés. A gond inkább az, amikor nem sikerül
egy elég nagy számosságú csoport véleményét megtudni. A fórumokon hozzávetőleg száz-
ötven ember vett részt, tehát értelemszerűen körülbelül ugyanennyien nem. Hogyan alakul
a bázisdemokráciában a vélemények reprezentációja? A fórumokon föloldódott a hierarchi-
kus döntéshozási rendszer, ez számomra fontos „történelmi” tapasztalat volt. Rettentően
időigényes mechanizmus. Elhangzott minden elképzelhető érv, és annak a cáfolata is. Az
indulatok is formát kaptak, megtalálták a helyüket. Borzasztó sok belső konfliktust kidu-
máltunk. Viszont amikor megszületett egy döntés, elképesztő hatékonyságú volt. Ezért
szervezték meg a demonstrációkat ilyen jól, ezért tudták a terveiket rendkívüli méltósággal
megvalósítani. A bázisdemokráciában nem mondhatod, hogy semmi közöm a döntéshez.
Aztán elérkeztünk egy kritikus ponthoz, egyáltalán elkezdődjön-e az oktatás, vagy sem.
Úgy tűnt, a bázisdemokratikus közösség pártokra szakad. A helyzetet a tanköztársaság öt-
lete mentette meg. Az együttműködésünket egyfajta Gesamtkunstwerknek tekintettük,
amelyben érvényes tudásra lehet szert tenni a közös projektek és a tisztázó viták során, és
ezt elfogadtuk érvényes oktatási formának. Közben baromi erős feszültséget generált, hogy
voltak olyanok is, akik talán a mai napig azt gondolják, hogy a modellváltás elvileg jó dolog,
csak itt rosszul csinálták. Hiszen közkeletű vélekedés szerint a magyar kreatív ipart jelentő-
sen meghatározó MOME harcolta ezt ki az iparági feltételezett jótékony hatására építve.
A kezdet kezdetén azok a filmesek, akik nehezen akarták meglátni, hogy igazából miről van
szó, annak a lehetőségét vélelmezték, hogy a „modellváltás” a MOME esetéhez hasonlóan
új lehetőségekhez juttathatja a katasztrofálisan alulfinanszírozott iskolát, és jobban be-
ágyazhatja a képzést a filmgyártásba.

– *Mi a folytatás?*

– Létrehoztuk a Freesze Egyesületet. Elindult az Emergency Exit program, amelynek
lényege, hogy azok a diákok, akik az egyetemfoglalás előtt lettek az egyetem hallgatói, és
nem kívánnak részt venni az új, anektált struktúrában, diplomához jussanak. Öt európai
egyetem tette lehetővé akkreditációval, hogy a diákjaink érvényesítsék az eddigi kredite-
ket, illetve bizonyos magyarországi képzéseket elismerjenek. Az ottani törvények felha-
talmazzák őket, hogy a képzéseinket befogadják a saját akkreditációjukba. A diákjaink
néhány ember elképesztő mennyiségű munkája révén megkapják a diplomájukat, ami
bámulatos európai szolidaritás és együttműködés eredménye. A befogadóink közt olyan
intézmények is vannak, amelyek egyébként egy átlagos magyar diák számára megfizet-
hetetlenek, a költségtérítéstől ezek az egyetemek eltekintettek. Az egyesületnek pedig az
infrastruktúra megteremtése fontos. Ez a munka legkésőbb négy év alatt lezárul. Kérdés,
folytatódik-e az oktatás valamilyen hivatalos formában. Ehhez egy már akkreditált ma-
gyar egyetemnek kellene befogadnia a programot. Vagy alapítani kellene egy újat, ami

hosszú folyamat. Ha a NER túléli a választásokat, akkor az nagyjából sejthető, hogy azok, akik nyíltan szembementek a modellváltásnak nevezett hatalomátmentési folyamattal, mennyire számíthatnának a végtelenül korrump felsőoktatási adminisztráció támogatására. És van egy harmadik út, szerintem a legizgalmasabb: kialakítani egy olyan képzési formát vagy műhelyt, ami önmagáért értékes, nem a papír miatt, amit a végzősök kezébe nyom. Egyetemi diplomát ugyan nem, de praktikus nagyon értékes tudást adhat, hiszen fantasztikus emberek jelezték, hogy ingyen tanítanának. Tanulmányok készülnek, belső viták zajlanak, most még nem tudok biztosat és véglegeset mondani – a döntés csak a *Jelenkor* lapzártája után, május 31-én lesz nyilvános.